

og hans underhavende skovbetjente skulle have tilsyn med bemeldte skove, at de ej til upligt vorder forhugne eller ødelagte.“

Præsterne i skovbygden opnåede gennem denne bestemmelse en bekræftelse af deres tidligere rettigheder og en ligestilling med de præster til hvis præstegårde der – som reglen var – hørte skov, jfr. D.L. 2-12 – 1 og 2.

Under de omfattende afhændelser af kronens ejendomme i slutningen af 1600-årene bortskødedes også patronatsrettigheder til kirker og kirkegods. Af de her omtalte kirker blev således i 1687 Alsted, Lyngø og Vester Broby afhændet til Christian Bielke til Næsbyholm (Kronens Skøder II, s. 607), Gyrtinge og Kirke Flinterup til justitsråd Vilhelm Mule og generalfiskal Jørgen Landorph (Kronens Skøder II, s. 599), Bromme til Andreas von Engeberg og Slaglille og Bjernede til overførster Mads Christensen (Kronens Skøder II, s. 640). Munkebjergby kirke kom til Hellestrup og dermed senere (i 1743) ved oberst von Kalkreutz' gave tilbage til Sorø Akademi. Fjenneslev kirke afstodes til Mørup og generhvervedes for akademiet ved auktionen over Mørup i 1825 (Sorø, I, s. 331).

Disse afhændelser har ialtfald for præsteembederne i Alsted herred medført, at skovforvaltningen har søgt at frigøre sig for at udrede deputaterne, der er slettede i en skovrulle af 1687, hvilket giver anledning til klager fra provst og præster i Alsted herred. På grundlag af denne besværing, der henviser til kongebrevet af 1574, „som af os med de gejstligheden forlenede privilegier allernådigst er confirmeret“ udstedes under 29. december 1688 kgl. konfirmation på, at præsterne ikke „desformedelst skulle afstå noget udi deres kalds tillagte retlighed“, hvorfor det bevilges, at de fremdeles „årligen nyde

Brændedeputater fra Sorø Akademi

... deres nødtørftig ildebrand og gærdsel udi Sorø skoles skove“. Det befales, at deputaterne påny indføres i skovreglementet, og at de „i rette tid vorder udvist . . . , hvor det mindst til skade kan være.“ (Kopi af kgl. bef. 29. dec. 1688: RA. Rtk. Skov- og jagtvæsen. Gruppe 6 nr. 36. Dok. vedr. Sorø Akademis ny skovrulle, kgl. res. 16. dec. 1784).

I dokumenterne – såvel i ansøgninger som i den kgl. forestilling – vedrørende nævnte skovrullerevision af 1784 omtales en kgl. konfirmation af 11. maj 1748 (udstedt på Fredensborg), hvorved deputatordningen for præsterne i skovbygden er bekræftet. Den pågældende resolution har ikke kunnet findes, men der kan ikke herske tvivl om dens eksistens.

Det er usikkert, hvad det også i andre relationer forekommende begreb skovbygden eller skoveggen dækker over. Det har været en topografisk enhed med ret dårlig jord, jfr. at forestillingen til den kgl. befaling af 29. december 1688 taler om, at „de boer udi schoveggen og derfor haver ringe kornsæd og tiende“. Skovbygden dækkes ikke af det gamle Alsted herred, idet kaldet Bringstrup-Sigersted aldrig nævnes i denne relation. Omvendt er der næppe tvivl om, at skovbygden har omfattet sogne uden for dette område. Det gælder således de i kongebrevet af 1574 omtalte sogne Pedersborg (-Kindertofte) og Munkebjergby-Bromme, der begge i 1567 har hørt under Merløse herred, annexet Kindertofte dog under Slagelse herred. En ansøgning af 27. november 1782 til kongen om en forhøjelse af deputaterne underskrives af 5 sognepræster (inkl. provsten) som „præster i Alsted herred, hvis præstegårde på skovbygden er beliggende“. De pågældende præster er indehaverne af de side 104 nr. 1—3 og 5—6 anførte kald, og præstegårdene lå i Alsted, Lynge, Slaglille, Pedersborg og Munkebjergby.

(RA. Rtk. Skov- og jagtvæsen. Gruppe 6 nr. 36. Dok. vedr. Sorø Akademis ny skovrulle).

Med hensyn til disse 5 sognekald kan der ikke være tvivl om, at grundlaget for de nuværende deputatydelser er kongebrevene af 1569 og 1574 med konfirmationer. Hermed stemmer oplysninger i Sjællands bispearkiv: Provsternes indberetninger om sognekaldene 1738 (LA) fra Alsted (om at man besidder Fr. III's brev om, at præsterne i skovbyerne skal nyde sædvanlig ildebrændsel), fra Slaglille (om at man besidder et brev, som tillægger fri gærdsel, fri og fornøden ildebrand af udgåede og fornede ege og bøge) og fra Munkebjergby (om at kaldet får sit deputat fra Sorø Akademi ifølge Fr. II's breve af 1569 og 1574 samt efter de privilegier Chr. V meddelte gejstligheden 15. dec. 1670 og sammes „reskript“ af 29. dec. 1688).

For de side 105 som nr. 4, 7 og 8 betegnede kald, henholdsvis Gyrstinge-Kirke Flinterup, Stenmagle-Stenlille og Havrebjerg er forholdene noget anderledes:

8. *Havrebjerg* ligger ikke i Alsted herred, men i Løve. Det nævnes med annexsognet Gudum i kongebrevet af 1574, selv om kaldet ikke har hørt under Sorø kloster. Deputatet, der er udredet fra akademiets nordre distrikt, omtales lige som andre deputater herfra ikke i de ældre skovruller. Det kan tænkes, at „skovbygdens“ område har strakt sig ind i Løve herred og har omfattet Havrebjerg. Der kan også være mulighed for, at deputatet er svaret, blot fordi sognet sammen med klosterets kald Gudum er nævnt i kongebrevet. En svag mulighed foreligger for, at deputatet kunne være opstået i forbindelse med akademiets overtagelse af baroniet Holberg, til hvilket bl. a. Havrebjerg kirke erhvervedes i 1740 (Sorøbogen II, s. 124).

Brændedeputater fra Sorø Akademi

Alt i alt må det, dog især i betragtning af omtalen i kongebrevet af 1574, være rimeligt at betragte det på linie med dem, der er ydet til de fornævnte kald.

4. *Gyrstinge-Kirke Flinterup sogne* har begge altid hørt under Alsted herred, men patronatsrettighederne ikke under Sorø kloster. Kaldet er ikke direkte nævnt i kongebrevene. Med Bjernede og Fjenneslev som nabosogne inden for herredet, er det vel muligt, at disse sogne kan have været indbefattet under „skovbygden“ (omend dette ikke har kunnet konstateres i det foreliggende materiale), og at deputatet er motiveret heri. I denne forbindelse er det mindre afgørende, at kaldet på et sent tidspunkt har hørt under akademiet, som erhvervede det i 1700-årene, efter at det som foran nævnt i 1687 var afhændet af kronen til private. Et tilhørsforhold til akademiet har ikke iøvrigt medført deputatydelser. Eksempelvis kan nævnes, at Slotsbjergby kirke (Slagelse herred) efter ryttergodsets opløsning i 1774 henlagdes under Sorø Akademi til 1902, da den gik over til selveje, og at Nordrup og Sønderup kirker (Slagelse herred) med godsæt Nordruplund overgik til akademiet fra 1825 for i 1934 at overgå til selveje, uden at der tillagdes sognekaldene brændedeputater.

Deputatet til kaldet Gyrstinge-Kirke Flinterup må således formentlig være opstået på samme måde som deputaterne til de øvrige foran omtalte kald, på lige fod med hvilke det da også nævnes f. eks. i skovrullen af 1766.

7. *Stenmagle-Stenlille*. Patronatsretten til hovedkirken Stenmagle har tilhørt Sorø kloster og derefter skole og akademi indtil 1934. Sognet, der i 1567 nævnes under Merløse herred, hører nu under Alsted herred. Det er nabosogn til Kirke Flinterup og kan eventuelt have hørt under skovbygden, selv om kirken og embedet efter beskrivelsen i 1567 (Sjællands

Viggo Nielsen

stifts landebog s. 152), jfr. foran, er rigt. Der hørte således en anselig skov til præstegården. Deputatet svares som for Havrebjergs vedkommende fra akademiets nordre distrikt og er således ikke omtalt i skovrullerne, men nævnes i Sjællands stiftsøvrighed: Nye stiftbog 1802–04 uden angivelse af hjemmel eller oprindelse (i modsætning til Tersløse kald, hvis deputat angives at hidrøre fra baroniet Holberg).

Den nærmeste forklaring, man kan tænke sig for dette deputat er, at der efter ordningen i 1569 og 1574 er udredet deputater til samtlige sognekald, hvortil klostret tidligere har været berettiget, uanset at nogle af dem måske ikke har hørt under „skovbygden“. Også ydelsen til Stenmagle-Stenlille kan derfor betragtes sammen med de foran omtalte deputater.

Deputatydelserne til præsteembederne er senere sket uden ændringer, og der har ikke været rokket ved deres eksistens. I 1765 har der fundet en åbenbart midlertidig regulering sted (jfr. betænkninger af 18. august 1780 i Sorø Akademis godsarkiv: Sorø Akademis forvalter: Søndre godsdistrikt Korrespondance skov- og jagtvæsen vedkommende 1762–83. LA) og i 1884 sker der for samtlige 11 deputatnydende embeder en omskrivning af de da forældede deputatobjekter gærdsel, staver og kampbrænde samtidig med at rummålene afrundes (Cultusministeriets 1. dept. skr. 28. november 1884. Dansk Lovleksikon – ved E. Hammerich – bd. IV. 1903 side 523).

II. De foran nævnte deputater omfatter ydelserne til de side 1 nr. 1–8 nævnte kald. Herudover er der som nævnt tillagt *Tersløse-Skellebjerg*, *Niløse* og *Kirke Stillinge* sognekald deputater fra akademiet.

Ingen af disse kirker har ved reformationen hørt under Sorø kloster (eller under klostrene i Ringsted og Antvorskov).

Brændedeputater fra Sorø Akademi

I Sjællands stifts landebog fra 1567 opgives patronatsretten til Tersløse at tilhøre succentor (subcantor) under Roskilde domkapitel, til Skellebjerg og Kirke Stillinge selve domkapitlet, og også Niløse har hørt under Roskilde domkapitel. For Kirke Stillinges vedkommende erhvervedes patronatsretten af domkapitlet i 1310 fra Antvorskov kloster.

De 4 sogne, hvoraf Skellebjerg og Kirke Stillinge før i tiden begge lå i Løve herred, og Tersløse og Niløse i Merløse herred, er alle beliggende så relativt fjernt fra de sogne, der har dannet kernen i skovbygden, at de ikke kan antages at have faldet ind under dette begreb, så meget mere som de 4 præstekald synes at have været ret velflagte, modsat skovbygdens. Bl. a. hører således i 1567 til Kirke Stillinge præstegård en eng i Stillingemose (hvorfra der fås 16 læs), til Skellebjerg 2 små skovlodder, til Tersløse en skovlod ved Ravnholt skov (til 50 oldensvin) og til Niløse 2 små skovlodder på Kongsted mark (til 100 svin).

Disse kald kan således næppe have været omfattet af kongebrevene af 1569 og 1574 med senere tilknyttede bestemmelser. Deputaternes grundlag må være et andet.

Med hensyn til patronatsrettighederne blev disse for samtlige kirkers vedkommende afhændet af kronen i slutningen af 1700-årene. Til Kirke Stillinge i 1684 til justitsråd Poul Rosspalm Nielsen til Brorupgård, hvorunder retten siden hørte (Kronens skøder II, s. 543), Skellebjerg i 1673 til Henrik Müller til Dragsholm (ibid. s. 398), Tersløse i 1674 til rigsadmiral Henrik Bielke (ibid. s. 426) og Niløse til Chr. Bielke til Torstedlund i 1686 (ibid. s. 572). Patronatsretten til Kirke Stillinge erhvervedes i 1740 med Brorupgård af Holberg, for derefter med Holbergs gods i 1754 ved Holbergs død at overgå til Sorø Akademi. For de 3 andre kirker sam-

ledes patronatsrettighederne under Tersløsegård og erhvervedes i 1745 med denne af Holberg, for derefter ligeledes at gå over til akademiet (Sorø II. side 124–25).

Om deputerterne nævnes intet i dokumenterne vedrørende Holbergs erhvervelse af Tersløsegård og Brorup (Brorupgård) og heller ikke i Holbergs adelspatent af 6. marts 1747 eller det den 1. marts 1754 konfirmerede testamente af 20. januar 1747 (Hofmans Fundationer VII s. 587 f og 590 f, spec. s. 688, hvor patronatsrettighederne (kirketienden) til kirkerne omtales).

De kirkeskove, der i Sjællands stifts landebog af 1567 omtales som hørende til Tersløse, Skellebjerg og Niløse kirker, og som for Tersløses og Niløses vedkommende nævnes endnu ved kronens afhændelse af dem i slutningen af 1600-årene, omtales ikke specielt ved overdragelsen til Sorø Akademi, og er derfor formentlig på dette tidspunkt unddraget kirkerne eller kaldene, der heller ikke i dag i disse sogne har rådighed over skove.

Det ligger nær at antage, at disse skovområder er inddraget under hovedgårdene, idet man samtidig har tillagt kaldene de brændedeputater, som stadig svares.

Til Kirke Stillinge kirke eller kald hørte som nævnt ingen skov, og hvis deputeret her er opstået på lignende måde som de to foran omtalte, måtte det være andet, f. eks. den i 1567 til præstegården hørende eng, der var inddraget af hovedgården, Brorup. Det er dog næppe sandsynligt, at det er opstået på denne måde. I præsteindberetningerne til Sjællands biskop 1738 (LA) omtales nemlig for Kirke Stillinge præstekalds vedkommende, at det får udvist 2 læs brænde årligt af kronens skove. Deputeret må derfor være etableret, inden afhændelsen i 1684, medens kaldet formelt har tilhørt domkapitlet

Brændedeputater fra Sorø Akademi

i Roskilde. Oprindelsen til dette deputat fortaber sig således, men det ligger nærmest at antage, at den er sket på en lignende måde som for de deputater, der ydedes kaldene i de tidligere klostret tilhørende kirker.

Foruden disse ydelser til sognekaldene er der fra Sorø Akademis skove udredet *brændedeputater til skoler eller lærerembeder* i Sorø og Holbæk amter. Også disse ydelser er – omend under andre former – etableret på foranledning af centralmyndigheden som et led i dens bestræbelser i 1700-årene for udbygningen af skolevæsenet rundt om i landet. En aflønning af lærerne måtte sikres, og dette skete her som flere andre steder ved pålæg til ejendomsbesidderne om at udrede de nødvendige ydelser til skoleholderne. For Sorøegnens vedkommende fastsattes ved kgl. befaling af 18. april 1732 (Danske kancelli: Sjællandske Tegnelser 1730–32, fol. 536, nr. 180) efter indstilling af stiftsbefalingsmand J. L. v. Holstein og biskop Christen Worm, at der på Sorø skoles gods måtte oprettes 11 skoler og aflønnes et tilsvarende antal skoleholdere. En del af disse skoleholderes aflønning, der iøvrigt udgjordes af 24 rdl. årlig, bestod af ydelse af ildebrændsel i et omfang fastsat ved kgl. resolution af 6. februar 1733 (Rentekammeret: Rytterdistrikternes renteskriverkontor: Kgl. resolution og reskr. m. bilag 1733 (Rtk 2248.49)) til 1 skovlæs brænde og 1 skovlæs tørv til hver af de ovenfor omtalte 11 skoleholdere. Godkendelsen af denne ydelse er indeholdt i en godkendelse af skovudvisningsrullen for hele landet for 1773. De enkelte af de 11 skoler er ikke nævnt her; men hvilke det har været, fremgås af, at det i den nedenfor nævnte kgl. befaling af 1740 anføres at *Munkebjergby og Pedersborg* har haft skoler, og i 1738 oplyses (L A: Sjællands bispearkiv: Prov-

Viggo Nielsen

stens indberetninger om sognekaldene 1738), at skoleholderne i *Gyrstinge*, *Kirke-Flinterup*, *Stenmagle*, *Stenlille*, *Alsted*, *Fjenneslev* og *Slaglille* får løn og udvisning af brænde og tørv fra Sorø Akademi. Der er således ingen grund til at antage, at ikke også de andre siden, specielt i skovrullen for 1799, nævnte skoler, herunder *Lynge* og *Bjernede*, har været omfattet af befalingen af 18. april 1732. Senere tilkomne er: skolen i *Bromme*, idet der ved kgl. befaling af 28. oktober 1740 (Sjællandske tegnelser 1739–40, fol. 801, nr. 600; jfr. Fogtmanns reskriptsamling) approberes et af stiftsbefalingsmand Wilh. V. D. Osten under henvisning til plakat og nærmere anordning angående skolerne på landet i Danmark af 29. april 1740 fremsat forslag om til de ovennævnte skoler at føje en 12. i Bromme sogn og ligesom disse med en skoleholder, der tillagdes „af skolens kasse årlig 24 rdl. så og til ildebrand af skoven 2 skovlæs brænde“, og endvidere de med Holbergs gods til akademiet i 1754 komne skoler i *Terløse* og *Havrebjerg*.

Efter skovrullerne af 1766–67 (LA: Sorø Akademis godsarkiv: Sorø Akademis forvalter: Søndre godsdistrikt: Korrespondance skov og jagtvæsenet vedkommende 1762–83, samt RA: Rtk. Skov og jagtvæsen. Gr. 6 nr. 36. Dokumenter vedrørende Sorø Akademis nye skovrulle) oppebar af 12 skoleholdere de 7 hver 1 favn brænde og 1 skovlæs tørv, medens de 5 fik hver 2 favne brænde. Anvisningen af brændet i favne i stedet for i skovlæs begynder omkring ved denne tid. Hver favn skal være 3 alen høj og 3 alen bred, og stykkerne skal være 1 alen lange. Foruden dette nød de 12 skoleholdere „det fornødne af stavre og gjerdsel efter forudgående opmåling og bestemmelse af skovdistriktet“. I en betænkning af 18. august 1780 hedder det, at et skovlæs brænde før 1765

Brændedeputater fra Sorø Akademi

regnedes til 2 favne, men derefter kun til 1 favn. I en anden betænkning af samme dato oplyses tilsvarende, at deputerne i 1765 efter kgl. ordre nedsattes til det halve, hvad der har været almindelig beklagelse over. Den pågældende kgl. ordre er formentlig den i Fogtmanns reskripter anførte af 27. december 1765.

I de under 4. oktober 1780 og 10. december 1784 kgl. konfirmerede skovruller for akademiet (RA: Rtk. Skov og jagtvæsen. Gr. 6 nr. 36. Dokumenter vedr. Sorø Akademis nye skovrulle) anføres deputer til de 12 skoleholdere med 4 favne brænde hver.

Efter den den 9. januar 1799 kgl. approberede skovrulle ydes der deputer til ialt 10 skoleholdere. I forhold til skovrullen af 1784 er således 2 deputatydelser til skoleholdere bortfaldet, og det kan ses, at følgende 4 af de i de tidligere akter nævnte skoler ikke længere eksisterer eller får deputer: Fjenneslev, Alsted, Bromme og Stenlille. De øvrige skoleholdere altså ved skolerne i Lynge, Pedersborg, Slaglille, Bjernede, Kirke-Flinterup, Gyrstinge, Tersløse, Havrebjerg, Munkebjergby og Stenmagle får stadig hver 2 favne årlig.

Et par af disse deputer, nemlig dem til skoleholderne i Munkebjergby og Stenmagle, bortfaldt for en tid henholdsvis fra 1809 og 1811 efter de daværende skoleholders død (RA: UvM: Kopibog for Sorø. 3 O 1976. Skr. af 11. juli 1855 fra godsinspektøren til kvæstor).

I forbindelse med overdragelsen til selvejendom af fæstegodset under Sorø Akademis gods i henhold til loven af 3. marts 1852 rejstes spørgsmålet om en eventuel ophævelse af brændedeputerne til skolelærerne. Trods forslag fra godsinspektøren (i ovennævnte skrivelse af 11. juli 1855) blev der ikke i undervisningsministeriet foretaget nogen undersø-

Viggo Nielsen

gelse af grundlaget for ydelse af deputerterne, der nu gik under betegnelsen „ekstraordinære deputerter“. Undervisningsministeriet gik blot ud fra, „at dette degnebrænde må antages at henhøre til de gamle degne (modsat skoleholder — indf.) indtægter, der ikke er ophævede, men overdragede til skolevæsenet på ethvert sted til bestridelse af dets udgifter“. I konsekvens heraf (jfr. provis. reglement af 10. oktober 1806 § 2, Kollegialtidende 1806, side 700, samt anordning af 29. juli 1814 § 61, Kollegialtidende side 814, side 632) anså ministeriet skolevæsenet berettiget til fremdeles at nyde udvisning af deputeratet. Derimod var det hensigten ved denne lejlighed at afskaffe stavre- og gjærdselsdeputerterne til skolerne — selv om de sidstnævnte deputerter som det fremgår ovenfor havde samme grundlag som selve brændedeputerterne (Meddelelser angående Sorø Akademi. For årene 1849—56, side 216, samt RA: UvM: Kopibog for Sorø. 1856. 3 O 1976. nr. 380 Skr. 30. april 1856).

I forbindelse med en omregning i 1884 af de deputerter, der fra Sorø Akademis skove svarede til forskellige præstekald (jfr. skrivelse af 28. november 1884, Cultusministeriets 1. dep. KK 1153, smh. Dansk Lovlexikon (v. E. Hammerich) Bd. IV. 1903 side 523), hvorved deputerterne af gærdsel og staver samt kampbrænde omregnedes til fagotbrænde, gennemførtes dog også for skoledeputerterne en omregning.

I den senere tid og specielt i de sidste årtier har betydningen af og interessen for disse ydelser af en efterhånden antikveret form for brændsel tabt sig, og dette i forbindelse med usikkerheden om rimeligheden i den fortsatte erlægelse har medført, at flere af dem er bortfaldet. Dette afspejles allerede i skoleplanerne, som på trods af, at undervisningsministeriet i 1939 accepterede, at deputerterne til førstelærerne ved Slaglille og

Brændedeputater fra Sorø Akademi

Fuldby skoler overførtes til den ny centralskole, varierer en del på dette område.

Tersløse skole (Tersløse-Skellebjerg km., Holbæk amt): Den i tidligere skoleplaner værende påtegning om brændedeputatet på 5 rm bøgeklov er slettet for en årrække siden. Den faktiske deputatydelser ophørt ca. 1950 efter den ny centralskoles opførelse.

Havrebjerg skole (H. km., Holbæk amt): Det endnu på den forrige skoleplan af 1. november 1956 figurerende brændedeputat på 5 rm bøgeklov er slettet ved den ny skoleplan af 11. februar 1959. Den faktiske deputatydelser fortsætter dog endnu.

Topshøj centralskole (Lynge km., Sorø amt): Det førstelærerembedet tillagte brændedeputat på 5 rm bøgeklov er på skoleplanen noteret at skulle bortfalde ved embedsledighed. Deputatet er allerede for en årrække siden inddraget efter aftale mellem skovrideren for Sorø Akademis 1. skovdistrikt og Lynge sogneråd.

Stenmagle skole (Stenmagle km., Sorø amt): Deputatet noteret at bortfalde ved embedsledighed. Den faktiske deputatydelser bortfaldet ca. 1950.

De øvrige 6 skoler (eller 5, når Slaglille og Fuldby skoler er slået sammen som ovenfor nævnt) har brændedeputatet opført på skoleplanerne og den faktiske ydelser fortsætter. Det drejer sig om:

Pedersborg skole (P. km., Sorø amt),
Gyrstinge skole (G. km., Sorø amt),
Munkebjergby skole (M. km., Sorø amt),
Kr. Flinterup skole (Flinterup km., Sorø amt),
Slaglille skole og Fuldby skole (Slaglille-Bjernede km., Sorø amt).

Viggo Nielsen

Det oprindelige sigte for denne gennemgang har som nævnt været det rent praktiske at tilvejebringe et grundlag for en juridisk bedømmelse af disse brændedeputater. Om denne bedømmelse skal ikke siges noget her. De strejflys, som ved gennemgangen er kastet dels over selve deputatinstitutionen og dens betydning for i et samfund, der i vidt omfang levede på naturaløkonomi, at få varetaget vigtige kollektive samfundsfunktioner og dels over f. eks. det meget gamle administrative begreb skovbygden giver den måske en videre interesse.
